

ลัทธิแพทยศาสตร์

พิมพ์เป็นที่ระฤก

ในการณานกกิจศพ

ท่านขุนพรหมแพทยา (อิม แพทยานนท์)

ณวัดแก้วแจ่มฟ้า

ปีชวด พ.ศ. ๒๔๖๗

06/02/2565

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พานิชกุล

ท่านขุนพรหมแพทยา (อิม แพทยานนท์)

คำนำ

ในการปณานกัจจ์พท่านขุนพรหมแพทยาผู้บิดา ข้าพเจ้ามา
คำนึงว่า ในสัณทของข้าพเจ้าได้รบราชการแถมอาชวะทางแพทยด้บค้อ
กัณมาหลายชวบรัช ทงท่านผู้มรณกัได้กระทำมาประตุจกัณ ส้มควรจะ
เส้าะแด้วงหาหนังสือทกถาวด้วยการแพทยมาพิมพ์เป็นของค่านัดสนอง
พระคุณท่านที่มาช่วยเหลือให้เกียรตยศ์แก่คัพแด้บุครหลาน ข้าพเจ้าจึง
พร้อมด้วยหมนช้านาญแพทยาผู้น้อง ควบคุมค้าราค่าง ๆ ของข้าพเจ้า
ทงสองทมอยู่ ก็ไปพบค้าราแพทยแพนทหนง ซึ่งข้าพเจ้าให้ช้อในทหนว
ด้ยามแพทยค้าค้คร อันเป็นค้าราแพทยภาคคณมาจค้การพิมพ์ชน แด
ข้าพเจ้าได้ช้อความกรุณาเจ้าคุณ พระธรรมปาโมกข์ (แจ่ม จตุตศด้โต)
วัดมกุฏกษัตยาราม ให้เป็นผู้ควบคุมแก้ค้อยค้าแด้อกชรทไซในหนังสือ
ด้วย หวงวาคงจะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อนผู้ฟังอยู่บ้าง ไม่มากกัน้อย
แม้จะเป็นผู้ใ้ใจในทางแพทยหรือไม่กัด้

หนังสือนกล้ววประโยชน์โดยย้อกค้อ ๑ ให้รู้จักอวยวะบางอย่าง
ของมนุษย์ ๒ รู้จักอาการไซว่าจะรักษาได้หรือไม่ได้ ๓ รู้จักอาการเกิด
ของมนุษย์ตามโบราณคคิ แดธาตทง ๔ พิการตามฤตุ ๕ มียาบำบัด
โรคบางชนิด ๕ มีปทานุกรมแปลค้พททไซในหนังสือ

ข้าพเจ้าช้อทค้ด้วงกุกุ้ลทจะบังเกิดชนทด้วยหนังสือนแม่แด้นอย
เท่าใด ๆ กัด้ ให้แก่ท่านขุนพรหมแพทยาผู้บิดาผู้บังเกิดเกล้าของข้าพเจ้า
เมื่อจะไปบังเกิดในภพใดแด้อาจทราบด้ด้วยญาณวิถ้ใด ขอจงใ้ค้อนุ-
โมทนาด้วงกุกุ้ลนทด้วย

บ้านถนนด้พระยา

วันท ๒ มีนาคม พระพุทธค้กราช ๒๔๖๗

ขุนอุดมโด้สกล

ประวัติย่อ

ขุนพรหมแพทยา นามเดิมช่ออ้อม เกิดในสกุลแพทยานนท์ เมื่อปีชวด พ.ศ. ๒๓๘๕ เป็นบุตรขุนชาติโอสถ (คง) ได้เข้ารับราชการเป็นแพทย์หลวงในกระทรวงวัง เมื่อรัชกาลพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี ๕ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนพรหมแพทยา นายเวรกรมแพทย์หลวงเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๐ ต่อมาในรัชกาลปัจจุบันได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายแพทย์หลวงบางนายมาสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ เวदानันท์เป็นกระทรวงธรรมการอยู่ ขุนพรหมแพทยาจึงได้ปลดจากราชการมาประกอบอาชีพะทางแพทย์เป็นการส่วนตัว

ขุนพรหมแพทยา ได้อบรมฝึกสอนบุตรหลานให้ศึกษาในวิชาแพทย์เป็นอันดับ ๑ จนมีความรู้เชี่ยวชาญในการตรวจประกอบยาบำบัดโรคตามลัทธิแพทย์ไทยโบราณ อันมีชื่อเสียงแพร่หลายอยู่ในเวลานี้ มีอาทิเช่นขุนอุดมโอสถกับหมื่นชำนาญแพทยา

ขุนพรหมแพทยาได้ป่วยเป็นโรคชรากระเสาะกระแสะมาหลายเวลา ครั้นถึงวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๗ เวลา ๕ ๓.๓๐ ถึงแก่กรรมด้วยอาการไข้หวัดปราศจากกระบวนการระบายอย่างใดอย่างหนึ่ง อายุนับเรียงมาได้ ๘๓ ปี มีบุตรชายหญิงที่เกิดด้วยเกณภรรยาเดิมซึ่งถึงแก่กรรมเสียเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๐ นั้น ๘ คน คือ ๑ นายเภา แพทยานนท์ ๒ ขุนอุดมโอสถ (เพชร แพทยานนท์) ๓ หมื่นชำนาญแพทยา (พลอยแพทยานนท์) (ขุนอุดมโอสถกับหมื่นชำนาญแพทยาเป็นฝาแฝด) ๔ นายเอ็งแพทยานนท์ นอกจากนี้ได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว ก็ยังมีบุตรชายที่เกิดด้วยภรรยาภายหลังอีก ๑ นาย ช่ออ้อม แพทยานนท์ยังเยาว์อยู่ รวมบุตรขุนพรหมแพทยาทั้งหมดอยู่ในเวลานี้ ๕ นาย ฯ

สารบัญ

(๑)	ว่าด้วยมนุษย์ที่เกิดเป็นหญิงแต่ชาย	หน้า ๑
(๒)	ว่าด้วยเทวทูตทั้ง ๕ และ เทวทูตมหัศจรรย์	” ๓
(๓)	ว่าด้วยลักษณะธาตุทั้ง ๕ และการตามดู ๕	” ๔
(๔)	ว่าด้วยกองเตโชธาตุของมนุษย์พิการ	” ๓๐
(๕)	ว่าด้วยกองวาโยธาตุพิการแต่บอกลักษณะธาตุ ของมนุษย์	” ๓๑
(๖)	ว่าด้วยยารักษาโรค	” ๓๓
(๗)	ว่าด้วยแปดศัพท์เป็นปทานุกรมเรียงตามตัวอักษร	” ๓๗

สยามแพทยศาสตร์

๑ สัตถิการิยะ พระอาจารย์เจ้าผู้ชอว่าท้าวสัหมบตพรหม ผู้เป็นใหญ่กว่าพรหม ๑๖ ชน ท่านผู้นั้นจึงลงมาประดิษฐานจากอกอักษรวัวเป็นต้นว่าเมื่อจะตงแผ่นดินใหม่ ครงหนักให้บังเกิดกตปพินาศกถ่าวคือโลกนิบหาย ด้วยเพลิงประดัยกตปนิน ใหม่ฟ้า แผ่นดิน ภูเขา แดเขาพระสุเมรุตั้งแล้วบังเกิดฝนห่าใหญ่ตกลงมาถึง ๗ วัน ๗ คืน แดน้ำท่วมชนไปถึงชนพรหมปโรหิต พรหมปโรหิตจึงตั้งลงมาดู ก็เห็นซึ่งดอกอบต ๕ ดอกผุดขึ้นมาเหนือนางามหาที่จะอุปมามิได้ ท้าวมหาพรหมจึงบอกแก่พรหมทั้งหลายว่าแผ่นดินใหม่นี้ จะบังเกิดสัมเด็จพระพุทธเจ้ามาครัด ๕ พระองค์ เพราะเห็นดอกอบตนั้น ๕ ดอก อันนิกเป็นธรรมตาประเวณิวัดยสังเกตมาทุก ๆ ครัง ครนบังเกิดบูรพนิมตรชนแล้ว จึงนำคางเบอกคมกบังเกิดตกลงมา ๗ วัน ๗ คืนแล้วก็เป็นถันบชนเขา ศุจดังสระอันดอยอยู่เหนือหลังน้ำ โดยหนาไต้สองแฉ่นสี่หมื่นโยชน์ พระอาจารย์เจ้าท่านยกมากถ่าวไว้อุปเป็นสังเขป เมื่อแผ่นดินแดเขาพระสุเมรุตั้งชนแล้วนั้น พระอิศวรผู้เป็นเจ้าเซออาราธนาพรหมสององค์ทรงนามว่าพรหมจารลงมากนังวันดิน ครนกันแล้วก็ทรงครรรภคตบตรไต้ ๑๒ คน อันพวกนเกิดด้วยครรรภปรามาถ์ คือว่าเขามอดบนาภกมครรรภ เกิดบุตรแพร่หลายไปทง ๕ ทวีป แตกเป็นภาษาต่าง ๆ กันแต่ชมพทวปเรานเป็นกามราค สรรองเล่พเมถนสังวาค์จึงมีครรรภ สัตว์ที่มาปฏิสันธิชนนเป็นชถัมพุชะ สัตว์ที่เกิดเป็นฟองพกนชออณทชะ สัตว์มาปฏิสันธิชด้วยเบือกตมนนชอสังเล่ทชะ อุปปาทิกะคือสัตว์ปฏิสันธิเป็น

อุปปากะไม่มีสิ่งใด ๆ ก็เกิดขึ้น อันว่ามนุษย์ทั้งหลายคือปฏิสนธิแล้ว
ก็คลอดจากครรภ์มารดา มีกายประเภทต่างจากผู้ชายนั้น & ประการ
คืออันประโยชน์นั้นประการ ๑ จริตกรยานั้นประการ ๑ ประเวณนั้น
ประการ ๑ ค่อมเลือดอุณุนั้นประการ ๑ จึงเป็น & ประการดังนี้ ๆ

มีพระบาดตงน โดहितหยงชาตง อันว่าอุตุโดहितแห่งหญิงมี
อุตุมานนให้คตงเพื่อไปเจรจาดวยผ ให้อนลตงหวาดมกชงมกโกรธไป
ต่าง ๆ ครนอุตุออกมาแล้วก็หายเภททเพนนนแต ๆ

บิตตงชาตง โดहितอนเกิดแตชวตนน เมอจะมอุตุมานนให้คตง
ไคตเลมอเพื่อเจรจาดวยผ ให้อนลตงหวาดไป ครนมอุตุออกมาแล้ว
ก็หายเภททนนแต ๆ

ม้งตงชาตง อันว่าอุตุอนเกิดแตผวเนอนน ให้อนรอนผวเนอ
ผวหนง ให้แดงตุจผลคตงตงก บางทกให้ผตชนทงตวตจออกหิตแต
ฟกเพนตงไซร่ากล่าตเพนไปถง ๒ วัน ๓ วัน ครนมอุตุออกมาแล้วก็
คตงไป ๆ

นะหารชาตง อันว่าโดहितอนบงเกิดมาแต่เส้นเอ็นทงปวงนน เมอ
จะโกตมอุตุมาให้เป็นประตุจตงไซจับ ให้ลบตอรอนลบตหวาวปวตลตง
เพนกตง ครนมอุตุออกมาแล้วก็หายไปแต ๆ

อฏฐิกงชาตง อันว่าโดहितอนเกิดมาแต่กระดูกนน เมอโกตมอุตุ
มา ให้เมอຍให้ชบไปทกชอตงจะชาตจกกัน ให้เจ็บบ่นเอวตงนตงยัง
นท มกบิตเกยจครันบอย ๆ ครนมอุตุออกมาแล้วก็หายแต ๆ

ลิตทการียะ พระครูผู้เฒ่าท่านกล่าวไว้ว่า ถ้าแพทย์ผู้ใดจะรักษา
โดहितอุตุแห่งหญิงอนมอุตุมาแล้ว แดกลบแห่งไปกต แตรุ่นสาวชนมา
แตอายุควรวจะมอุตุมาแล้ว แต่ไม่มีอุตุมาตามประเวณ บางทมอุตุมา
แล้วกลบแห่งไปกม บางคนแตรุ่นสาวได้ ๑๕ ปี ๑๕ ปีก็ยังไม่มอุตุ ค่อม

ผอ.แล้วจึงมฤตมา หมิงเหต่านท่านว่าเป็นประเวณีโลกทั้งหลายแต่ ฯ
 ดัทธิการริยะ อหัง อันว่าข้า ชิวกะโกมารภักใจ มีนามปรากฏ
 ว่าโกมารภักแพทย์ อภินันทิตวา ถวายนมัสการแล้ว พุ, ๒, ๓.
 ซึ่งพระคุณ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แก้วทั้ง ๓ ประการ เสด็จ
 อันประเสริฐโดยวิเศษ เทวินทั้ง อันเป็นใหญ่แต่เป็นที่เคารพของ
 เทพดาทั้งหลาย กิตตะยัสส์ดำมิ จักตกแต่งไว้ คณถึง ซึ่งคัมภีร์แพทย์
 โรคนิทานนี้ ชื่อว่าโรคนิทาน ปมูซึ่ง จำเพาะหน้า อิลลิตธิโน แห่ง
 ครชื่อวาฤษส์ตธาบศ นาคคณัง เพื่อจะให้เป็นที่พึ่ง โลกัสสะ แก่
 สัตว์โลกทั้งปวงคือแพทย์แลคนไข้ อิติ คือว่า อิมินา ปกาเรนนะ ด้วย
 ประการดังนี้ พระอาจารย์เจ้าจึงชักเอาพระบาตในคัมภีร์พระบรมคถ
 ธรรมมาว่า ซึ่งบุคคลจะถึงแก่ความตายสิ้นอายุนั้น เทวทูตในธาตุทั้ง ๕
 มีพรรณสำแดงออกให้แจ้งปรากฏ โดยมโนทวารวิถอินทรีย์ประสาท
 ทั้งปวง แลธาตุอันใดจะขาดจะหย่อนจะพิการอันตรธานประการใด ๆ
 กิต มีแจ้งอยู่ในคัมภีร์มรณญาณสูตรนั้นแล้ว แลถึงกระนั้นต้องอาศัย
 ธาตุเป็นหลักเป็นประธาน ลักษณะคนตายด้วยบราณโรคนั้น เทวทูต
 ทั้ง ๕ ก็หากจะแสดงออกให้แจ้งดังกล่าวมานั้น ลักษณะคนตายด้วย
 บัจจุบันกรรมหนักมอยต่าง ๆ ถึงตงหนักจริง เทวทูตมหัคัจจรรยก็หาก
 จะแสดงอยู่ แต่แพทย์ที่จะหยั่งรหยั่งเห็นเป็นอันยากยิ่งนัก โกมารแพทย์
 ผู้ประเสริฐจึงนิพนธ์ลงไว้ในคัมภีร์โรคนิทาน ด้วยมนุษย์ทั้งหลายตาย
 ด้วยปีศาจแลไข้เพื่อไอบักกมิกภาพา ทานทุบถองโบายคัมอบข้า แล
 คองราชอาณาแห่งพระมหากระษัตริย์ ให้พิฆาฏฆ่าด้วยหอกดาบ
 บินไฟนตายโดยเร็วโดยด่วน มิได้ตายเป็นปรกติตายโดยลำดับธาตุ
 ลำดับชั้นชวณ แลธาตุทั้ง ๕ มิได้ตงเป็นลำดับเลย อันว่าบุคคลตาย
 โดยกำหนดสิ้นอายุปรโยธานเป็นปรกตินั้น ธาตุทั้ง ๕ ก็อันตรธานสูญ

หายเป็นลำดับกันไป คือต้น น้ำ ดม ไฟ แต่มีได้ขาดสูญหายพร้อมกัน
 ทเดียวกัน ย่อมจะสูญขาดไปแต่ทีละ ๒, ๓, ๔, ๕, ด้ง ขาดถอยลงไปเป็น
 ลำดับจึงจะให้เป็นเพศต่าง ๆ กัน ก็คว่าบุคคลเมื่อจะสิ้นอายุของตนนั้น
 ปกติธาตุ ๒๐ ก็ย่อมจะขาดไป ๑๙ หทยัง หัวใจก็ยังมีอยู่ อาไปธาตุ
 ทัง ๑๒ ขาดไป ๑๓ บิตติง ดี ก็ยังมีอยู่ วาโยธาตุ ๖ ขาดไป ๕ อัสสาส์-
 บัธสาได้ดมหายใจเข้าออกก็ยังมีอยู่ เตโชธาตุ ๔ ขาดไป ๓ สันตปัคคิ
 ไฟธาตุบอบอ่อนกายก็ยังมีอยู่ ถ้าว่าธาตุทังหลายขาดสูญสิ้นพร้อมกันดง
 กถาวมาน ท่านย่อมคิดอาการว่า แพทย์ผู้ใดจะเยียวยารักษาดีบไป
 มิได้เลย ถ้าธาตุทัง ๔ จะขาดจะหย่อนไปแต่ ๑, ๒, ๓, ด้งดงนนั้นจะ
 พยาบาลได้ ให้พิจารณาตดงกถาวมานนั้นเกิด ๆ

พระอาจารย์เจ้ากล่าวไว้ในคัมภีร์แพทย์ ว่าด้วยธาตุพิการคือ
 ตามธรรมดาโลกนิยมนับหนึ่ง ๑๒ เดือนเป็น ๓ ฤดู แต่ในคัมภีร์แพทย์น
 ท่านจัดเป็น ๔ ฤดู ฤดูหนึ่ง ๓ เดือน คือเดือน ๕, ๖, ๗, ทัง ๓ เดือน
 นว่าด้วยเตโชธาตุ ชื่อว่า สันตปัคคิพิการ ให้เย็นในอกให้วงเวียน
 ในอกมักให้กินอาหารถอย ถ้าบริโภคอาหารอันนั ก ให้จุกเสียดขัดใน
 อก อาหารมักพด้นแหลกมิได้อยู่ในท้อง ให้ย่อยบ่อย ๆ จึงให้เกิด
 ดม ๖ จำพวก ๆ หนึ่งชื่อ อุทรนตวาท พดแต่สัดอถงด้าคอ จำพวก
 หนึ่งชื่อ อรบัคชรนตวาท พดให้หน้าสัดกตง จำพวกหนึ่งชื่อ อนุวาท พด
 ให้หายใจขัดไป คือว่าเป็นลมจับให้หงไป จำพวกหนึ่งชื่อ มหัทธวาท
 คือลมมหาสัดมภ แลลม ๖ ประการนเกิดเพื่อเตโชธาตุพิการ ให้แก้
 ด้วยยาชอกกาธาริจร เหาโกฏฐอ ๑ โกฎพุงปลา ๑ ตับดี ๑ หัวแห้วหมู ๑
 เป็ดอกมุกมัน ๑ ผลผักชี ๑ อบเชย ๑ สะค้าน ๑ ชิง ๑ ผลเอน ๑
 อำพัน ๑ ยาทงนเอาส้วนเทากัน คำให้เป็นผงละลายนารอนแลน่านงก
 ได้ กินแก้เตโชธาตุพิการ ๆ

เดือน ๘, ๙, ๓๐, ทั้ง ๓ เดือนนี้ ว่าด้วยวาโยธาตุ ชื่อ "ชรัคค" พิกการ ให้ดมเหมือดองให้เมื่อยทุกข้อทุกตัวสรรพางค์กาย ให้แตกชนแตกตงให้ฉั่นโครก ๆ ให้หาวเรอวงเวียนหน้าตา หุหนักมักให้รอนในอกในใจ ให้ระทด ระทวย ย่อมให้หายใจฉั่น ย่อมให้เหม็นปากแดงให้หวนปาก มักให้โลหิตออกทางจุมกทางปาก กินอาหารไม่รู้จักรคคือวาโยธาตุพิกการ ให้แก้ด้วยยาช่อฤทธิจร เอาดีปด ๑ แผลหอม ๑ เปราะหอม ๑ พริกไทย ๑ หัวแห้วหมู ๑ ว่านน้ำ ๑ ยาทงนเอาด้วนเท่ากัน รากกระเทียมเท่ายาทั้งหลาย ตำเป็นผงละลายน้ำรอนหรอนน้ำผึ้งได้ กินแก้วาโยธาตุพิกการหายแดง ฯ

เดือน ๑๑, ๑๒, ๑, ทั้ง ๓ เดือนนมกกินอาหารผิดดำแดง อาโปธาตุพิกการ ดพการมักให้ชงโกรธ มักให้ตั้งตงใจให้หวาด ฯ เต็มหะพิกการกินอาหารไม่รู้จักรค ฯ หนองพิกการมักให้ไอเป็นโลหิต โลหิตพิกการมักให้เพื่อพกให้รอน เหงื่อพิกการมักให้ชบผอม มนชนพิกการมักให้ปวดสัสสะให้เจ็บตาให้ชาฉั่นไป น้ำตาพิกการมักให้ตามัวแต่น้ำตาคกนิกแล้วแห้งไป ดวงตานั้นเป็นตงเยือดดำโย น้ำมันเหลวพิกการให้แดงออกทั่วตัว ให้ในตาเหลือง ตัวเหลือง มุตรแดงคุดเหลือง บางทีให้ตงให้อาเจียน กลายเป็นบ่วงลม น้ำลายพิกการให้ปากเบื่อย บางทีให้เป็นยอดเป็นเม็ดชนในคอ บางทีเป็นไขมักให้ปากแห้งคอแห้ง น้ำมูกพิกการให้ปวดสัสสะเป็นหวัดให้ปวดสมอง ให้นามูกตก ในตามัวให้วงเวียนสัสสะ ไซข้อพิกการให้เมื่อยทุกข้อทุกกระดูก ให้ชดให้ตงทุกข้อ มุตรพิกการให้บัสสาวะแดงแดงขดบัสสาวะ ๆ เป็นโลหิต เจ็บปวดเป็นกำลังธาตุน้ำ ๑๒ จำพวกนประมวญเขาด้วยกันชื่อว่าอาโปธาตุ ถ้าจะแก้เอารากเจตมุดเพลิง ๑ โกงสุต ๑ ผดผกซ์ ๑ ขิงแห้ง ๑ ดีปด ๑ ผดมะคุมอ่อน ๑ สะค่าน ๑ หัวแห้วหมู ๑ ลูกพิลังกาส่า ๑ รากคัตเค้า ๑

เปลือกมุกมัน ๓ จันทน์ทัง ๒ ส้มุตแว้ง ๓ กกลังกา ๓ ดอกพิกุล ๓
ดอกบุนนาค ๓ ดอกสำโรง ๓ เกสรบัวหลวง ๓ รากขี้ม่อน ๓
เอาส่วนเท่ากันต้ม ๓ เอา ๑ ถิน แก้อาไปธาตุพิการหายแล ฯ

เดือน ๒, ๓, ๔, ใช้ใน ๓ เดือนนั้นอนนิตเวลา ปลูกวิชาท่าเรือ
ตั้งแต่เกล้า คือฉมพิการ ให้เจ็บรากผมให้คนดีสะ ๆ มักหงอก มัก
เปราะแค ให้เจ็บหนังดีสะเป็นกำลัง ขนพิการให้เจ็บทั่วสรรพางค์ทุก
ซุมขน ให้ขนลุกขนพองทั่วตัว เต็บพิการให้เจ็บต้นเต็บ ให้เต็บเขี้ยว
เต็บดำชำโหด เต็บเดี่ยว ๆ นวมอ นวเท่า พันพิการให้เจ็บไรฟัน
บางทีให้เป็นรمانة บางทีให้เป็นโหดออกตามไรฟัน ให้ฟันหลุดฟัน
คดอน หนังพิการมักให้ร้อนผิวหนังทั่วสรรพางค์กาย บางทีให้เป็นผื่น
ขนทั่วตัวตุจหัวผด ให้ปวดแสบปวดร้อนเป็นกำลัง ฯ เนื้อพิการมัก
ให้นอนดีตั้งไม่สมปรุคนอนไม่หลับไม่สนิท มักให้ฟกบวมขึ้น บางที
ผุดขึ้นเป็นดีแดงดีเขี้ยวทั่วตัว บางทีเป็นลมพิษ ส้มมคิดว่าเป็นประดง
เป็นเหือดเป็นหัดต่าง ๆ เอ็นพิการ ให้จับสับตร้อนสับคหนาว ให้ปวด
ดีสะเป็นกำลัง ท่านเรียกว่าอำพุกท่าเรือแล กระตุกพิการ ให้เมื่อย
ในข้อในกระดูก สมองกระดูกพิการให้ปวดดีสะเป็นกำลัง ม้ามพิการ
ให้ม้ามหย่อนมักเป็นข้างแฉะ หัวใจพิการ ให้คั่งโคตตุจเป็นบ้า ถ้าม
ตั้งन्हให้หัวโหยหาแรงมิได้ ให้ทรนทรายยิ่งนัก ตับพิการให้ตับโตทรุด
มักเป็นฝีในตับ กากษนในตับ พงผดพิการ ให้เจ็บให้จุกเสียด ให้
อาเจียน ให้แตกขนแตกลง กลายเป็นลม พุงพิการ ให้ปวดท้องแฉะ
แตกขนแตกลง ปวดขัดเป็นกำลัง ปอดพิการให้เจ็บปอดให้เป็นพิษ
ให้กระหายน้ำเป็นกำลัง ถินน้ำจนปอดตอยจึงหายอยาก ใต้น้อยพิการ
ให้สอกรให้หาอให้เรอ ใส้ใหญ่พิการให้พะอิดพะอม ให้ท้องขนท้องพอง
มักเป็นท้องมานลมกระส่าย บางทีให้ลงท้องคกมุกตกโหด ให้เป็นไพบ

ต่าง ๆ แล อาหารใหม่พิการให้ดังแดงให้ราก มักเป็นบ่วง ๗ จำพวก
 อาหารเก่าพิการกินอาหารไม่มีรสเป็นต้น ที่จะให้เกิดโรคต่าง ๆ เพราะ
 อาหารผิดสำแดง สมองลึ้สะเมื่ออยู่ดีเป็นปรกคินั้น สมองลึ้สะเราทำน
 ทังปวงนพรองจากกระบาลลึ้สะประมาณเส้นคอกใหญ่ ๆ ถ้าเจ็บปวด
 พิการใช้มันในสมองหนักเคียดชุนเคมกระบาลลึ้สะ ให้ปวดลึ้สะเป็น
 กำดัง แก้มพงให้ในตาแดงให้คดังเรียกว่าลึ้สะหนักบาค เมื่อใดได้ลึ้สะ
 เป็นลึ้สะมันในสมองยุบลงเป็นปรกคิแล้วจึงหายปวดลึ้สะ แลปลถวิ
 ชาติ ๒๐ ประการซังกถาวมาน ใช้ยาอันเดียวตลอดคินั้น (๑) คือ
ยาชอศรชวาลังช แก้มปลถวิชาติพิการ คือสมอง, กระตูก, ม้าม, ให้เอา
 กระเทียม ๓ ไบสะเตา ๓ ไบคันทิสอ ๓ เป็ดอกคินเป็ด ๓ เบญจกูด ๓
 จันทันทง ๒ ส้มอทง ๓ ลูกจันทัน ๓ ดอกจันทัน ๓ กระวาน ๓
 กานพลู ๓ ตริกฏุก ยาทงนเอาลึงละ ๓ ล้วน เป็ดอกกั้นเกรา ๒ ล้วน
 เป็ดอกส้มุตแวง ๓ ล้วน คำเป็นผงละตายนำผงกนแก้มปลถวิ ๒๐ ประการ
 แล ๆ (๒) ขนานหนึ่งแก้มปลถวิชาติพิการทง ๓ ประการ คือพงผด ๓
 พง ๓ ปอด ๓ พิการ ให้เอาหัวเห้วหมู ๓ แผลกหอม ๓ ไบสะเตา ๓
 หนุาคินนง ๓ การะบุน ๓ กานพลู ๓ ลูกจันทัน ๓ ดอกจันทัน ๓
 เปราะหอม ๓ โกฎลือ ๓ โกฎเขมา ๓ ดอกบุนนาก ๓ จันทันทง ๒
 ดอกกรุงเขมา ๓ ผดผกษ ๓ ดอกผกปอด ๓ เนระภษ ๓ ลูกเอ็น ๓
 ดงเหลอม ๓ ยาทงนเอาลึงละทากน บดบั้นเป็นแท่งละตายนำดอกไม
 แซกชมดพิมเส้น นำจันทันทง ๒ กนแก้มปลถวิชาติ ๓ ประการหายแล ๆ
 (๓) ขนานหนึ่งแก้มปลถวิชาติ ๓ ประการ คือม้าม, หัวใจ, คับ, พิการ
 ให้เอาชมด ๓ พิมเส้น ๓ ดอกกรุงเขมา ๓ ลูกเอ็น ๓ ฤษประลัมแล้ว ๓
 เป็ดอกคินเป็ด ๓ ไบสะเตา ๓ ไบเส้นียค ๓ อบเชย ๓ หนุาคินนง ๓
 ส้มอทง ๓ มะขามบอม ๓ ลำพัน ๓ โกฎลือ ๓ ไบกระวาน ๓ ดอก

บุษราคัม ๑ เปราะหอม ๑ ดอกผักปอด ๑ เกสรบัวทั้ง ๕ ดอกคำไทย ๑
 ยาทางนเอาส่วนเท่ากัน บดเป็นแท่งละลายน้ำจันทน์ กินแก้ปถ्वธาคู
 ๓ ประการหายแล ฯ (๔) ขนานหนึ่งแก้ปถ्वธาคู ๘ ประการ คือ
 ผม, ขน, เต็บ, ฟัน, หง, เนื้อ, กระจุก, เอ็น, พิการ ให้เอา
 ไบรัก ๑ บรเพ็ด ๑ หัวเห้วหมู ๑ ชีรากากี ๑ ผลมะตูมอ่อน ๑
 เก็ดดินขาว ๑ กระจเทียม ๑ แผลหอม ๑ กกลังกา ๑ ชะเอมเทศ ๑
 โกฎ้อ ๑ โกฎักันพร้าว ๑ ตรีภุก ๑ เป็ดอกคันทน์เบ็ด ๑ ส้มอ ๑
 ไบสะเตา ๑ ยาทางนเอาส่วนเท่ากัน ทำเป็นผงละลายน้ำผงกินเท่าผล
 พุดทราภินเซากนเย็น แก้ปถ्वธาคู ๘ จำพวกอันกำเรบดงกดาวมานน
 หายแล ฯ (๕) ขนานหนึ่งแก้ปถ्वธาคู ๒ ประการ คือได้ใหญ่
 ใ้ช้อยพิการ ให้เอาไบสะเตา ๑ ไบเส่นียต ๑ เจตมุดเพลิง ๑ เป็ดอก
 มุกมัน ๑ หัวเห้วหมู ๑ โกฎพุงปลา ๑ ผลผักชี ๑ ส้มอไทย ๑
 ส้มอพิเภก ๑ มะขามบอม ๑ รากทองแตก ๑ แผลหอม ๑ บรเพ็ด ๑
 ผลกระตอม ๑ กะถินแดง ๑ ชิงแห้ง ๑ ไคร้เครือ ๑ หญ้าคันทน ๑
 ยาทางนเอาส่วนเท่ากันคัมด้วยน้ำมะงัว น้ำสุราก็ได้ น้ำทาก็ได้ เมื่อจะ
 กินปรุงรช้นทศกรดง กินแก้ไชตรีโทษในปถ्वธาคู ๒ ประการหายแล ฯ
 (๖) ขนานหนึ่งแก้ปถ्वธาคู ๒ ประการ คืออาหารเก่า อาหารใหม่
 พิการ ให้เอาเป็ดอกหอยขม ๑ เป็ดอกหอยแครง ๑ ผักแพวแดง ๑
 ผลจันทน์ ๑ ดอกจันทน์ ๑ ๐6/02/2565 กระจวาน ๑ กานพลู ๑ การะบูร ๑ ยา
 ทางนเอาส่วนเท่ากัน พริกอ่อนเท่ายาทางหลาย ตำผงละลายน้ำผงกิน
 แก้ปถ्वธาคู ๒ ประการ คืออาหารเก่าอาหารใหม่หายแล ฯ (๗) ขนาน
 หนึ่งแก้ปถ्वธาคู คือเยื่อในส้มองพิการ ให้เอาสะค่าน ๑ ชาพลู ๑
 เจตมุดเพลิง ๑ ชิงแห้ง ๑ ผลมะตูมอ่อน ๑ ผลส้มอไทย ๑ ผล
 ส้มอพิเภก ๑ ผลส้มอเทศ ๑ ผลผักชี ๑ กฤษณา ๑ จันทน์เทศ ๑ ผล

มะขามบอม ๑ ผลพิลังก่า ๑ หัวเห้วหมู ๑ รากขี้ม่อน ๑ กกตั้งกา ๑
 ยาทางนเอาสังตะ ๑ บาท ตับดี ๑ บาท บรเพ็ด ๒ บาท คัมภีร์แก้ปวด
 ธาตุ คือเยื่อในสมองกำเรบเมื่อเหม็นคฤหาญแด ๗ (๘) ยาแก้ปวด
 ดีสัง ให้เอาชะเอมทั้ง ๒ ชมต ๑ พิมเสน ๑ อบเชยเทศ ๑ จันทน์เทศ ๑
 เป็ดอกคนทา ๑ โกงสุล ๑ ไบสมิ ๑ ผลผักชี ๑ ขิง ๑ เอาส่วน
 เท่ากัน ทำเป็นผงละเอียด นิดๆแก้ปวดดีสังเพื่อเยื่อในสมองพิการหาญ
 แด ๗ แล้วจึงแต่งยาดูมสำหรับกัน ให้เอาผักหนอก ๑ ขิงสดแต่
 น้อย ๑ เอาหอม ๕ หัว เทียนดำ ๑ ดินประสิวขาว ๑ บดดูมดีสังเมื่อ
 นำหนาวคืนกแด ๗ ในคิมหะฤตคือนำร้อน ให้เอาไบเสนียด ๑ งาเม็ด ๑
 เทียนดำ ๑ ดินประสิวขาว ๑ บดดูมกระหม่อมให้สมองยุบหาญเร็ว
 ทงแก้ปวดโลหิตซึ่งตกทางจุมกแดไรฟันแดเอาเจียนโลหิตหาญแด ได้ทำ
 มาแล้วอย่าสงสัยเลย ๗ เมื่อวสันตฤดูนำฝน ให้เอาไบหญ้าน้ำดับไฟ ๑
 เทียนดำ ๑ ไฟต ๑ หัวหอม ๑ ดอกพิกุล ๑ ผักขวง ๑ ไบหาง
 นกยูง ๑ ฆ้องสามย่าน ๑ ดินประสิวขาว ๑ บดดูมแก้ปวดดีสังจุมก
 คิงหาญแด ๗

จบลักษณะธาตุทั้ง ๕ พิการตามฤตโดยสังเขปแต่เท่านั้น

บัดนี้จะแสดงซึ่งเศโซธาตุแลวโยธาตพิการต่อไป จะว่าด้วย
 เศโซธาตก่อน อันว่าลักษณะเศโซธาตชื่อว่า ปรินามคค พิการน
 คือ ๑ ให้ร้อนในอกในใจ ๒ ให้บัวนมมือแลเท้า ๓ ให้ไอเปนมองคร้อ
 ๔ ให้ท้องชนท้องพอง ให้พะอืดพะอม ถ้าจะแก้ให้เอา ผักแพวแดง ๑
 โกฎีสอ ๑ โกฎีเขมา ๑ ชะเอมเทศ ๑ มะขามบ้อม ๑ ตะไคร้ต้น ๑
 เปราะหอม ๑ รากสวดาต ๑ หญ้ารังกา ๑ เอาล้วนเท่ากันตำเป็นผง
 ละลายน้ำนมโคกได้ น้ำร้อนก็ได้ แก่เศโซธาตชื่อว่า ปรินามคค
 แดกหายแล ฯ

เศโซธาตชื่อว่า ปริทยหคค พิการน คือให้มือแลเท้าเย็นชพจร
 ไม่เดิน ประการหนึ่งชพจรขาดหลัก ๑ กัด ๒ หลกกัด บางทีให้เย็น
 เปนน้ำ แต่ภายในร้อนให้รดน้ำมิได้ขาด บางทีให้เย็นแล้วให้เหงื่อตก
 เปนดังเม็ดเข้าโทษ ถ้าจะแก้ให้เอาเซากระบือเผือกเผาไฟ ๑ หน่อแรด ๑
 เป็ดอกหอยขม ๑ เป็ดอกหอยแครง ๑ เขยวจรเข้ ๑ หวายตะมอย
 หรือหวายตะคากไต้ ๑ ยาทงนเผาไฟ แก่นแถมทะเล ๑ ผดจันทน์ ๑
 หัวเห้วหมู ๑ รากขดมอน ๑ ยาทงนเอาสังละเอียด เอากะเทยม ๓ ส่วน
 พริกไทย ๕ ส่วน ตำเป็นผงละลายน้ำร้อนแชกพิมเส้นกินขับไฟธาตุ ให้
 ร้อนตลอดจนปลายมือปลายเท้า ชพจรเดินได้ตลอดแล ชนานหนึ่งแก
 เสโทพิการ คือเหงื่อตกหนัก ให้ตัดเอาต้นนางกุ่มวัน ๆ นนมมาปอกเปลือก
 เด็ย แลวจึงชูดเอาเยื่อทตตกระตุนน ๑ ผดถวพุดว ๑ แวงเหตา ๑
 ดินสอพอง ๑ เทียนดำ ๑ พิมเส้นแชกให้มาก ประลัมกันเข้าก่อนให้
 ละเอียดแล้วทาตัวคนไข้เหงื่อหยุดตัวกร้อนออกมาแล ชนานหนึ่งแก
 กระจายน้ำให้ร้อนภายในแลให้หอบ ทานให้เอาสังข์หนามเผาไฟ ๑
 รากบัวหลวง ๑ ผุนจีน ๑ รังหมาดำเผาไฟ ๑ ชาตก้อน ๑ ดอกพิกุด ๑
 ดอกสำระภี ๑ ดอกบุนนาก ๑ เกสรบัวหลวง ๑ การะบุน ๑ ราก

ตลอดหน้า ๑ รากคันทรง ๑ กำมปุตเตเผาไฟ ๑ ดินประสีวขาว ๑
ยาทางนเอาส่วนเท่ากัน บดเป็นแท่งละลายน้ำดอกไม้อดตทงกนทงพินแก
รอนแก้ระหายน้ำ เสีโทตทกัหายแด ตำราหนึ่งแปลกเข้ามา ดอก
บุษนาก ๑ รากคันทรง ๑ ฯ

อนึ่งเศโซธาตุชื่อว่า ชรคค คือมัจจราชนนไ้มาประเถ้าประโดม
ฝูงสัตว์ทงหลายคือชายหญิงทงปวง เมื่อชีวิตจะออกจากร่างกายแห่ง
คนนหวปริตไปต่าง ๆ คือให้หน้าผากตั้ง ในตาแลดูไม่รู้จักอะไรแล้ว
กลับมามีเด้า หตั้งแล้วกลับไปได้ยินมามีเด้า จมกไม่รู้จักกลิ่นเหม็นแเด
หอมแล้วกลับมารูจักกลิ่นเหม็นแเดหอมแล้ว ดันไม่รู้จักรศอื่นใดเคยแล้ว
ก็กลับมารูจักรศอกแล้ว กายนนถูกตองสิ่งใด ๆ ก็ไม่รู้รู้สึกตัวก็กลับมามี
รู้สึกตัวออกแล้ว แต่แปรไปแปรมาตงน จะเทียบลงมิตกอน ด้วยว่านาง
ชราชนนไม่ไปทเดียว แต่ว่าแตกร้างทะเลายอยแล้ว จึงได้ชื่อว่าชรคคน
แตกจึงเป็นตงกถาวมานแพทยพงรุเถต ถาจะแก้ทานให้เอาบรเพ็ด ๑
ผลพิลังกาสา ๑ ผักแพวแดง ๑ ผลมูกมัน ๑ ไปอย่างทราย ๑ เอาส่วน
เท่ากันตำผงละลายน้ำผงแซกเชือกเถามวกก็ได้ น้ำนมโคก็ได้ กินแก้
เศโซธาตุชื่อว่าชรคคแตกแล ฯ

อนึ่งเศโซธาตุชื่อว่า สันตปปคิ นั้น ถาแตกแล้วเมื่อใดแพทย
ทงหลายจะแก้มิตเคย ตายเป็นอนเทียงแล ฯ

06/02/2565, ๕

เศโซธาตุ ๕ จบแตกทาน ฯ

ปุณะจะปรัง ทนจะแสดงซึ่งวาโยธาตุ ๖ คือไปตามเรื่อง อุตริง-
คะมาราคา แตกนน คือให้ตนรนมอแดเท่าชวกไชว ให้ปลกตัวไป ๆ
มา ๆ ให้ทุรนทุรายให้หาวให้เรอบ่อย ๆ ถาจะแก้ทานให้เอาโกฏสอ ๑
โกฏเซมา ๑ ผลราชตัด ๑ ผลสำระพัดพิษ ๑ ผลมะแว้งทง ๒ ราก
จิงจอกทง ๒ ผลจันท์น ๑ ดอกจันท์น ๑ เทียนดำ ๑ เทียนขาว ๑

มหาหิงค์ ๑ เอาส่วนเท่ากัน ทำเป็นผงละลายน้ำมะงั่วก็ได้ น้ำมะนาว
ก็ได้ น้ำนมโคก็ได้ กินแก้ลมอุทธรังคะมาวาตาแตกหายแล ฯ

อนึ่งดมอันชื่อว่า อโรคะมาวาตา เมื่อแตกนั้นให้ยกมือแตะตามใต้
ให้เมื่อยขบชดทุกข้อทุกกระดูก ให้เจ็บปวดเป็นกำลัง ถ้าจะแก้ท่าน
ให้เอา เป็ดอกมกหลวง ๑ พริกไทย ๓ ชิงแห้ง ๑ ใบสดอดกินดง ๓
ว่านน้ำ ๑ หัวเห้วหมู ๑ หนุ่ดังกา ๑ ผักแพวแดง ๑ ต้นขมิ้น ๑
รากโครีเครือ ๑ เอาส่วนเท่ากัน ทำเป็นผงละลายน้ำมะงั่วก็ได้ น้ำ
ส้มซ่าก็ได้ กินแก้ลมชื่อว่า อโรคะมาวาตาแตกหายแล ฯ

ดมชื่อว่า กุจฉิสะยาวาตา แยกนั้นให้เจ็บท้องให้ท้องชนท้องพอง
ให้ถ่นอยจอก ๆ ให้เจ็บในอกให้ส่วงสวาย ให้เจ็บแตกชนแตกดง ถ้า
จะแก้ให้เอา มหาหิงค์ ๑ ลำพันแดง ๑ ตีปดี่ ๑ เมล็ดในสวาท ๑
ผลราชดัด ๑ ชะเอมเทศ ๑ โกฎีสอ ๑ โกฎีเขมา ๑ ใบย่างทราย ๑
กรงเขมา ๑ เอาส่วนเท่ากันตำผงละลายน้ำมะงั่วก็ได้ น้ำร้อนก็ได้ กิน
แก้ลมชื่อว่า กุจฉิสะยาวาตาหายแล ฯ

ดมชื่อว่า โกฎีสวาสะยาวาตา แยกนั้นให้เหม็นเข้า ให้อาเจียน
ให้จุกอกให้เสียดแค้นหน้าอก ถ้าจะแก้ให้เอา ใบสดอดกินดงต้มด้วย
น้ำเกตุอผงแดงให้แห้ง ๑ ชะเอมเทศ ๑ เจตมูลเพลิง ๑ รากคองแตก ๑
รากจิงจ้อใหญ่ ๑ ชิงแห้ง ๑ ลำพันแดง ๑ พริกไทยอ่อน ๑ ใบหนาด ๑
การะบูร ๑ เอาส่วนเท่ากันตำผงละลายน้ำนมโคก็ได้ น้ำมะงั่วก็ได้ น้ำร้อน
ก็ได้ น้ำนมโคก็ได้ กินแก้ลมชื่อว่า โกฎีสวาสะยาวาตาแตกหายแล ฯ

ดมชื่อว่า อังคะมังคานดารวาตา คือลมพัดอยู่ทั่วร่างกายตง
แต่กระหม่อมตลอดถึงปลายเท้าเป็นที่สุด เมื่อแตกนั้นให้ไล่ศประสาท
ตงคนเจรจาโดยน แล้ววกให้เป็นหึ่งหอยออกจากลูกตาให้เมื่อยมือแด
เท้า เมื่อยแข้งขาตง ๒ ข้างตงกระดูกจะแตก ให้ปวดในกระดูกสันหลัง

ตั้งว่าเป็นผี ให้สับตร้อนต์บัตหนาว ให้คลื่นเหียนอาเจียนลมเป่ากิน
 อาหารไม่วจกรค์ เป็นตงนคอธาตุลมแตก ถ้าจะแก้ให้เอาผักเบ็ด ๓
 ผักเถียนผ ๑ ผักคราด ๑ หญ้ารวงกว ๑ ผดผักขง ๒ เม็ดตผักกาด ๑
 ดอกจงกถณ ๑ สะคาน ๑ เม็ดตแดงโม ๑ เอาส่วนเท่ากันตำเป็นผง
 ละลายน้ำผงได้ น้ำรอนักได้ น้ำสุราก็ได้ กินแก้วโยธาตุนช่อว่า
 อังคะมังคานูดารวาทาแตกหายแด ๆ

ลมช่อว่า อัสล่ำละบัสล่ำละวาทานัน จะได้แตกหามิได้ ลมอัน
 นคอดมธาตุนช่อให้หายใจเข้าแลออก ถ้าลมนลมหายใจเข้าแลออก
 หรือลมหายใจเข้าแลออกขาดแล้วเมื่อใดก็ตายเมื่อนั้น แลตั้งซึ่งวาโย
 ธาตุโดยสังเขปจบแต่เท่านั้น ๆ

บัดนี้จะแสดงซึ่งอาโปธาตุ ๑๒ ประการโดยวิถถารใหม่แล้ว บัดตั้ง
 คอด ถ้าพิการหรือแตกทำให้คนผนหน้าดำคิมได้ โทษทงนเป็นเพราะค
 พิการ ให้แพทยพงรุเถด ถ้าจะแก้ให้เอาเทียนดำหนัก ๒ บาท เทียน
 ตาคักแค้นหนัก ๒ บาท เทียนเข้าเปลือกหนัก ๒ บาท เปลือกมะทราง
 หนัก ๒ บาท เปลือกไซ้เน่าหนัก ๒ บาท เทพทาโรหนัก ๒ บาท แซก
 คจรเซ ๑ บดบงเป็นแท่งไว้ละลายน้ำดอกไม้อัดแซกพมเส้นกินแก้ลม
 เพื่อพกคตงโคดหายแด ๆ ขนานหนงแกตงเอา ผดจันทน ๑ ผด
 เบญจกาน ๑ เปลือกมะขามเกราะ ๑ ครัง ๑ เปลือกผลทบัทิม ๑
 เปลือกผลมังกุด ๑ กายาน ๑ ผดตะบุน ๑ ผน ๑ เอาส่วนเท่ากันบด
 บงเป็นแท่งละลายน้ำเปลือกผลทบัทิมกินแก้ตงหายแด ๆ

06/02/2565

เสมหัง คือเสมหะพิการหรือแตก ให้สับตร้อนต์บัตหนาว ให้
 จับไซ้เป็นเวดา บางทีให้ตงเป็นโลหิตเป็นเสมหะเน่า ให้ปวตมวณ ถ้า
 จะแก้ให้เอาผลผักชดา ๑ ตำพน ๑ เปลือกมูกหลวง ๑ น้ำเตาขม ๑
 กระตอมทงหา ๑ แกนขเหล็ก ๑ คิม ๓ เอา ๑ ให้กินแก้จบเสียดก่อน

แล้วจึงแต่งยาแก้เสมหะต่อไปเกิด ถ้าจะแก้เสมหะพิการให้คัมยาชำระ
 เด็ยก่อน ท่านให้เอาใบมะขามกำมือ ๓ ใบส้มบ้อยกำมือ ๓ ฝางเด่น
 กำมือ ๓ เถาวัลย์เปรียงกอบ ๓ หัวแห้วหมู ๓ ส้มอไทยเท่าอายุคน
 บัวข หอม ๗ หัวคัม ๓ เอา ๑ แซ่กดีเกลือตามธาตุหนักธาตุเบา แล้ว
 จึงให้กินยาแก้บิดทั้งปวงต่อไปเกิด ฯ

ยาแก้บิดเป็นเพื่อธาตุพิการ ท่านให้เอาผลมะม่วงกะล่อน ๑ ผล
 เบญจกานี ๑ ผลจันทน์ ๑ ครั่ง ๑ ดินกิน ๑ เปลือกมะขามขม ๑
 เปลือกมังคุด ๑ เทียนดำ ๑ กระจวาน ๑ กานพลู ๑ ยางตะเคียน ๑
 นาประสานทอง ๑ สี่เหลี่ยมทั้ง ๒ ผิวมะกรูด ๑ ยาทางนเอาสังเดาะ ๑ บาท
 ฝน ๒ สดิ่ง ตำเป็นผงแล้วใส่เข้าในผลทับทิมแล้วเอาชวพอกชั้นหนึ่ง
 ดินพอกชั้นหนึ่ง ส้มไฟแก้บให้สุกแล้วเอาดินออกเสีย บดผลทับทิม
 บดแห้งไว้ละลายด้วยน้ำไฟหรือหน้าปูนใส่ก็ได้ กินแก้ปวดมวนแก้โลหิต
 หรือเสมหะเน่าหายแล ฯ ถ้ายังมีหยุดท่านให้เอายาแก้พิษการนมา
 แกกไตเหมือนกัน แล้วจึงแต่งยาบำรุงธาตุที่ชื่อว่าธาตุบัญญัติให้กิน
 เกิด ฯ

ถ้าจะทำยาธาตุบัญญัติ ท่านให้ถามตัวคนไข้ว่าเกิดวันใด เดือน
 ใด ปีใด ช่างชนหรือช่างแรม เขาบอกแล้วจึงพิจารณาดูว่าเป็นฤ
 ธาตุอินใด ให้เอายาประจำฤธาตุนั้นตั้งไว้เป็นประธาน แล้วให้คิด
 ถอยหลังลงไปแล้วเอาวันแต่เดือนฤตุมนุษย์ปฏิสันธินวันใด เดือนใด
 ฤตุใด ธาตุอินใด ให้เอายาที่ประจำธาตุแต่ฤตุนั้นมาประสมกันเข้ากับ
 ยาประจำธาตุ เมื่อแรกประสูตรนั้นเป็นยา ๒ ขนาน แล้วจึงแซ่กจันทน์
 ทั้ง ๒ กฤษณา ๑ ชลูด ๑ ดอกพิภูล ๑ ดอกบุนนาค ๑ ดอกถั่วระภี ๑
 เกสรบัวหลวง ๑ ขอนดอก ๑ ยา ๕ สดิ่งแซ่กคัมกินหายแล ฯ

บุพโพ คือหนองพิการหรือแตก ให้ไอเป็นกำลังให้กายชุ่มฉอม

นัก ให้กินอาหารไม่รู้จักรส มักเป็นไข้ในท้อง ๗ ประการ ถ้าจะแก้ไข
 เอารังมดแดงรัง ๑ ไบไม้คกา ๑ เทียนดำ ๑ ส้มอเทศ ๑ รากคองแตก ๑
 ยาทงนเอาสังดะ ๑ ค้ำดิ่ง หัวหอม ๑ ค้ำดิ่ง ๑ บาท ชมน้อยยาว
 องคุลี ๑ คิม ๓ เขา ๑ แซกตเกิดตามธาตุหนักแลธาตุเบา ชำระบุพโพ
 ร่ายเสียก่อน แลวจึงแต่งยาประจำธาตุในเล่มหะกัได ถ้ามีพังให้แต่งยา
 นี้ ให้เอารากมุกหลวง ๑ ผลราชตัด ๑ ศรีภัก ๑ ชมน้อย ๑ ราก
 กะพังใหม่ ๑ หัวเข่าชา ๑ หอมแห้ง ๑ เอาส่วนเท่ากันตำเป็นผงละลาย
 นารอนกได้ สู่รากได้ น้ำค้มกโตกินหายแล ฯ

โลหิต คือโลหิตพิการหรือแตกกิด ท่านกล่าวไว้ว่าโลหิตร้าย
 แพทย์สมมติว่าเป็นไข้กำเดาเพราะโลหิตกำเริบ ถ้าโลหิตแตกให้ทำพิษ
 ต่าง ๆ บางทีให้ปวดศีรษะไว้ในตาแดงเป็นสายโลหิต ไหง่ศีรษะให้
 หนักหน้าผาก เพราะโลหิตกำเริบ ถ้าผุดขนภายนอกให้เป็นวงแดงหรือ
 เขียวหรือเหลือง แลจะทำพิษต่าง ๆ ให้दनกระต้างคางแข็ง แพทย์
 ทงปวงสมมติว่าเป็นไข้รากสาด หนึ่งปานดำ ปานแดง สายฟ้าฟาด
 จอมปราสาท เข้าใหม่ช้อย เข้าใหม่ใหญ่ หงษ์ระทศ เปลวไฟฟ้า
 ประกายดาต ประกายเพลิง ดาวเรือง ฟองสมุทร มหาเมฆ มหานิด
 ลำดาบเพลิง ไฟลามทุ่ง สมมติเรียกชื่อต่าง ๆ เพราะโลหิตแตกกระจาย
 ชานออกจากผิวหนังข้างนอก ผายข้างภายในนั้นแลก็ทำพิษต่าง ๆ บาง
 ทีให้ลงเป็นโลหิต บางทีให้อาเจียนเป็นโลหิต บางทีโลหิตเด่นเข้าจับ
 หัวใจ ให้คั่งคดุมทูนทูนราย ให้เดมอเพื่อพอกไปหาสติสัมปฤตมิได้
 แพทย์ทงปวงสมมติว่าสันนิบาตโลหิตกว่า ทงนเป็นเพื่อโลหิตสมุฏฐาน
 บางทีให้ร้อนให้หนาว บางทีให้ชกมือกำเท้ากำ บางทีให้ชดหนักแ
 ชัดเบา บางทีให้เบาเป็นดั่งแดงดั่งเหลืองแลดำกม ให้เป็นไปต่าง ๆ แต่
 ว่าโลหิตพิการแลแตกอย่างเดี้ยว ถ้าในธาตุนำพิการหรือแตกกิด เป็น

๒, ๓, ๔, ๕, ประการแล้วจะแก้มิได้เลย ผู้นั้นจะถึงแก่ความตายใน ๓ วัน
 นั้น ถ้าแต่ประการใดประการหนึ่ง ๒ หรือ ๓ ดังกตให้แก้ก่อน อัน
 โดहितแตกชานออกมาตามผิวหนึ่งนั้น ท่านให้เอายาไซเห็นออกมาแก้แฉ
 เอายากาพมาแก้เถิด ถ้าแพทย์จะเอายาทแผ่แผ่ร้อนมาแก้ไม่ได้ ชอบ
 แต่ยาอันเย็นแฉชุ่มหรือหอมแฉฝาดขมมาแก้จึงจะระงับ ซึ่งโดहित
 กระทำภายในทรวงอกให้ลงโดहित อาเจียนโดहितท่านให้เอยาลักปิด
 แฉยาแก้ศัลมาแก้เถิด ถ้ามีพุงให้เอยาคิมภรธาตุมารแก้เถิด อัน
 ว่ายาในคิมภรธาตุนั้น ให้แก้แต่ธาตุ คือโดहितแตก ๖๖๖

ปทานุกรม

คำเดิม

คำแปล

คำอธิบาย

อักษร ก

กฤษ.

หมี, ช้าง.

เป็นชื่อสัตว์ภาษาไทยใน ๑๒ ชื่อ
เป็นชื่อดาวนักษัตรประจำปี.

กฤษ.

คตชั่ว, คตน่าเกลียด.

ตั้งชื่อเป็นของคตความชั่วใน
โรคทั้ง ๒ เสียได้.

กาดบักซ์.

โรคมมีอาการเหมือนมี
ปีกบินมาในกาด.

ชื่อโรคซึ่งเกิดแก่เด็กอย่าง ๑.

กรตั้ง.

อาการที่น่าเกลียด.

อาหารเก่า.

เกรี้ยวดำ.

อาการหนาวสั่นทันที.

เพราะเลือดไม่เดินปกติ.

กรรมชวาค.

ลมเกิดแต่กรรม.

ชื่อลมอย่าง ๑.

อักษร ข

ขาด.

เดื่อ.

เป็นชื่อสัตว์ภาษาไทย.

ชยโรคคิกิจฉา.

การรักษาโรคชย.

ที่เป็นโรคตามอายุหรือชัณอายุ
หรืออกษย.

ขลุททโรคควณ-

ขลุททหน้าแสบหน้าต่าง.

กษุทปลายเข้าเด็ก ๆ

ภคัณฐระ-

วณะแผลด.

ใช้ว่าผีในท้อง.

คิกิจฉา.

ภคัณฐระผี

06/02/2565

เป็นภคัณฐระจึงถูก ที่เป็นโรค

คิกิจฉา รักษา.

ตามอายุหรือชัณอายุ.

อักษร ค

ครรรภรักษา.

รักษาหญิงมีท้อง.

เป็นชื่อตำรายาส่วน ๑.

ปทานุกรม

คำเต็ม	คำแปล	คำอธิบาย
โค-รค.	โรคเกิดแต่โค.	ไข้เป็นของประกอบยา.
คุดุมโรค.	โรคคุดุม.	คุดุมแปลว่า พุ่ม, ตี, กลุ่ม ແ່บໄປ, ແທຣກໄປ, ກຸ່ມໃຈ.

อักษร ฅ

ฆานโรคกัจฉา.	โรคจุมุก.	เห่นจะเป็นโรคดีตวงจุมุก.
--------------	-----------	--------------------------

อักษร จ

จอ.	หมา.	เป็นชื่อสัตว์ภาษาไทย.
เจ้าเรือน.	เจ้าของตำหรับชน ประจำ.	วันกำเนิดของกุมาร.

อักษร ฉ

ฉลุ.	ฉว.	เป็นชื่อสัตว์ภาษาไทย.
------	-----	-----------------------

อักษร ช

ชวกโกมารภจ.	เป็นชื่อหมอผู้ประ ประเสริฐคน ๑.	๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ฉุนเป็นฉวเคษ ครังพระพุทธร ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ เจ้ายังมีพระชนม์อยู่.
ชาติ.	กำเนิด.	ชาติของคนแต่ละสัตว์.

อักษร ฉ

ฉาน.	ตั้งที่เพ่งอารมณ์ เฉา	เป็นชื่อธรรมวิเศษอย่าง ๑.
	ก็เตลให้หมไป.	

06/02/2565

อักษร ญ

ญาณ.	ความรู้.	บัญญัติใดเดออกพันแล้ว.
------	----------	------------------------

อักษร ด

ดาบศ.	ผู้เพิ่มรทำกิเลสให้ เรารอน.	เป็นชื่อนักบวชผู้หนึ่ง.
-------	--------------------------------	-------------------------

คำเดิม

คำแปล

คำอธิบาย

อักษร ท

ตระกุด.
ตระกุก.
ตระมลา.

เข็, ด้าย, วงศ์.
ของ ๓ อย่าง.
ดุกไม้ ๓ อย่าง.

ที่ขี้ดที่ปักอาศัย.
พริกไทย, ดับปลี, ขิง.
ส้มอไทย, ส้มอพิเภก, มะขาม
บอม.

คโจ.

หนัง.

เปนเปลือกสำหรับหุ้มห่ออาก
การภายใน.

ครัสาร.

แก่นสามอย่าง.

แถมสาร, แถมทเด, ขี้เหล็ก,
เจตมุด, สักาน, ซาพดุกกว่า.

อักษร ถ

เถาะ.

กระต่าย.

เปนชื่อสัตว์ภาษาไทย.

อักษร ท

ทิพยโอสถ.
เทพบักษา.

ยาของเทวดายาทิพย์.
โรคเหมือนน้ด้นด้นบัก
บิณได้ ฤาตั้งเทวดา
ผู้หญิง.

เปนยาอย่างประเสริฐ.
ชื่อโรคซึ่งเกิดกับเด็กอย่าง ๑.

อักษร ธิ

ธาตุ.
ธาตุวิปริต.

ธรรมดาที่ทรงไว้.
ความแปรปรวนของ
ธาตุ.

มีสี่อย่างคือ ดิน, น้ำ, ดม, ไฟ.
ธาตุเดี่ยวหรือวิการไปต่าง ๆ.

อักษร น

นมัสการ.

กราบไหว้.

แสดงกิริยาที่อ่อนน้อม.

คำเต็ม	คำแปล	คำอธิบาย
หน้าผากส่วย. นิตบัคค์.	หน้าผากเรียว. คำที่โคนแขนเป็นแผ่น	คำที่เรียกภาษาลาวว่าส่วย. เป็นชื่อพืชขอทรางอย่าง ๑.
นกขา.	เด็บ.	เปนนขา.
นาหาโร.	เฮ็น.	เปนนหารู.

อักษร บ

บริเฉท.	ขาดรอบตัวทกาหนด.	ทจบเรื่องหนึ่ง ๆ.
เบญจกัตยาน์.	หญิงมีงาม ๕ อย่าง.	ผม, พัน, เนื้อ, ผิว, ทรง.
บริบริณ.	เต็มรอบ.	ไม่พรวง ไม่ย้ง ไม่หย่อน.
เบญจโกฏ.	โกฏทั้ง ๕.	นับโกฐสู่อเป็นต้นไปตามพิกัต.
เบญจนารายณ์.	รัศมี ๕.	เป็นชื่อยาอย่าง ๑.
บุค้บกบัคษ์.	นก.	ชื่อโรคของเด็กอย่าง ๑.
บานทโรค.	โรคเป็นแผลที่ขอบ ทวารควรตัดออกเดี่ย.	เหนจะเป็นบ้นทโรค.
เบญจกุนท์.	ยาร้อน ๕ อย่าง.	เจตมุด, คีปัด, ชิง, ชาพดู, ส้คานเป็นเบญจกุนท์.

อักษร ป

ปถมจินดา.	ผู้คิดทแรกคือแก้ว.	เป็นชื่อคัมภีรแพทยอย่าง ๑.
ปฏิสนธิ.	ค่อเนื่อง.	เปนมุดกำเนิดของคนและสัตว์ ทั่วไป.
ประสิทธิ์.	ดำเรัจ.	ส่มประดงค์.

คำเดิม	คำแปล	คำอธิบาย
ปรากฏ.	เป็นชัด.	ให้ແຕ່เห็นว่่าชาวหรือแดงเป็น คน.
ปากเออน.	เหมือนดังจะพูด.	เป็นภาษาดาวเออนพูด.
ประโยชน์.	แก่นมทรงไว้ซึ่งนานม.	นมผุหึงซึ่งกาดงมนานม.
ปลถวิธาค.	ชาติดิน.	มี ๒๐ อย่าง มีผมเป็นต้น.
บีคัจ.	เปรตมีรูปวิกล.	นับเข้าในประระทตคปชิว.
ประธาน.	ทรงไว้ทั่ว.	เป็นหัวหน้าเป็นใหญ่.
บัสต์ฆาฏ.	กะทบข้าง.	ชอลมอย่าง ๓.

อักษร พ

พิสดาร.	กว้างขวาง.	ถ้อยคำที่พูดโดยสิ้นเชิง.
พิษ.	ตั้งที่พึงซาบซาบได้.	อบไอที่หนาวและร้อนเป็นต้น.
แพทย์.	หมอ.	ผู้รักษาและแก้ไขให้หาย.
พยาบาล.	ผู้เลี้ยงรักษา.	คนผู้ดูแลเป็นธุระ.
พยาธิ.	ความเจ็บป่วย.	ไข้พิษและไข้หวัดเป็นต้น.
พิการ.	แปลก.	ผิดปรกคิตเป็นอยู่.
พานรูป.	รูปถึง.	ไม่ดี.

อักษร ภ

ภพ.	ที่เกิด.	มนุษย์, สวรรค์, นรก.
-----	----------	----------------------

อักษร ม

มโรง.	มใหญ่.	เป็นชื่อสัตว์ภาษาไทย.
มเล้ง.	มเล็ก.	เป็นชื่อสัตว์ภาษาไทย.
มหาบุษราช.	บุษผู้เป็นกษัตริย์.	เป็นพระนามของพระพุทธเจ้า.
มหัศรูป.	อันตระใหญ่เหมือนม้า.	เป็นชื่อลักษณะกุมาร.

คำเต็ม	คำแปล	คำอธิบาย
มนุษย์รูป.	รูปคนธรรมดา.	เป็นชื่อลักษณะกุมาร.

อักษร ย

ยักษิณี.	นางผีเสื้อ.	เป็นชื่อบีค้ำจพวก ๑.
----------	-------------	----------------------

อักษร ร

ระกา.	ไก่.	เป็นชื่อสัตว์ภาษาไทย.
รศ.	ของที่เดิน เอนพียงนำ ไป.	ตั้งตามอาการหวานและเปรี้ยว เป็นต้น.
ฤทธิยากร.	ผู้ทรงฤทธิ.	เป็นชื่อฤกษ์องค์หนึ่ง.
ฤทธิ.	ความสำเร็จ.	สำเร็จปรอทและธรรมาสน์มาบตี.
รัตตกฤต.	ทำให้แดง.	แดงตุ้งแด้งพระอาทิตย์.
ธารยักษิ.	ยักษชอธาร.	ชื่อถมอย่าง ๑.

อักษร ล

โลหิต.	เลือด.	ธาตุนามสีแดงแดงอยู่ตามตัว คนและสัตว์.
--------	--------	--

อักษร ว

วอก.	ลิง.	เป็นชื่อสัตว์ภาษาไทย.
วิสัยชา.	คำกล่าวแก่.	อธิบายแก่คำถาม.
วินาศ.	ฉิบหาย.	ตั้งที่จะไม่พึงมีได้ในข้างหน้า.
วิรูปหะนาภี.	ทำให้สดีออก.	เป็นชื่อยาชำระน่านมอย่าง ๑.

อักษร ศ

ศกัต.	อำนาจ, หอก.	ซึ่งว่าจะเป็นไปได้เพื่อความเปน ใหญ่.
-------	-------------	---

คำเต็ม คำแปล คำอธิบาย

อักษร ๘

ตั้งโยชน์.	ประกอบพร้อม.	คือลักษณะดีและชั่วซึ่งมีอยู่ใน กายคนและสัตว์.
ตั้งเขป.	คายนย่อ.	ถ้อยคำอันมีได้กว้างขวางยืด ยาว.
ตั้งสาร.	ที่ท่องเที่ยว, แล่นไป.	มนุษย์, สวรรค์, นรก.
ตั้งฐาน.	ทรวดทรง.	มีตั้งคำและชาวเหลืองเป็นต้น.
ตั้งทรวาค.	ตามละเอียด ตามตาม ทอง.	เป็นชื่อโรคตาม.
ตั้งนทบั๊กษ์.	นกโบราณ.	ชื่อโรคซึ่งเกิดกับเด็กอย่าง ๓.
ตั้งริยาวัตโรค.	โรคตามอาทิตย์.	คือโรคอาทิตย์ชนปอดหัวมัว ตา.

อักษร ๙

หัดดี, หัดดี.	ข้าง.	เป็นชื่อสัตว์ดีเท่าพวก ๓.
หทยัง.	หัวใจ.	มากกว่า สิ่งใดก็ว่า เขียวก็ ว่า เหลืองก็ว่า.

อักษร ๑๐

อภิญญา.	ความรู้เฉพาะ.	ธรรมวิเศษอย่าง ๓.
อุบล.	ดอกบัว.	ดอกบัวหลวง.
ฮาไปธาตุ.	ธาตุน้ำ.	มี ๓๒ อย่างนับแต่ดีเป็นต้นไป.
อทิสรูป.	ไม่เห็นตัว.	เป็นชื่อทรางอย่าง ๓.
อุตมรูป.	รูปอย่างดี.	คือลักษณะงาม & ประการ.

คำเดิม

อาตุรูป.

อักษิชา.

อติสาร.

คำแปล

รูปเดือต้อน.

แดนไปในไฟ.

ระดักดวงน้ำฤาแดน

ไปเกิน.

คำอธิบาย

ไม้ต.

ชื่อเครื่องยาอย่าง ๑.

เชื้ออากาศที่ลงไปหนัก.

